

РЕЦЕНЗІЯ

кандидата юридичних наук, доцента

Антошука Андрія Олександровича на дисертацію

Хижного Богдана Віталійовича на тему «Розслідування підроблення документів, які подаються для проведення державної реєстрації юридичної особи та фізичних осіб-підприємців», представлену до захисту у разову спеціалізовану вчену раду Національної академії внутрішніх справ на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право»

Ступінь актуальності обраної теми.

Актуальність теми дослідження зумовлена поширенням випадків підроблення документів, що подаються для проведення державної реєстрації юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців, а також значним негативним впливом таких діянь на стабільність цивільного обороту, економічну безпеку держави та захист прав суб'єктів господарювання. Використання підроблених документів під час державної реєстрації нерідко стає інструментом незаконного заволодіння корпоративними правами, рейдерських захоплень, легалізації протиправної діяльності та вчинення інших економічних злочинів.

Ефективне розслідування зазначених кримінальних правопорушень ускладнюється складністю механізму їх вчинення, використанням сучасних інформаційних технологій, наявністю міжвідомчих зв'язків та необхідністю залучення спеціальних знань у сфері документознавства, реєстраційної діяльності та цифрових доказів. У зв'язку з цим виникає потреба у вдосконаленні криміналістичних рекомендацій щодо виявлення, фіксації, дослідження та використання доказової інформації під час розслідування підроблення документів, що подаються для проведення державної реєстрації юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців.

Зазначені обставини свідчать про теоретичну та практичну значущість дослідження, що обумовлює його актуальність для науки криміналістики та правозастосовної діяльності органів досудового розслідування.

Проте, окремих криміналістичних рекомендацій щодо розслідування підроблення документів, які подаються для проведення державної реєстрації юридичної особи та фізичних осіб – підприємців розроблено не було, що й зумовлює необхідність додаткового, поглибленого й комплексного дослідження вказаної проблематики.

Оцінка наукового рівня дисертації і наукових публікацій здобувача.

Науковий рівень дисертаційного дослідження та опублікованих праць Б.В. Хижного відповідає встановленим вимогам до здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право».

Зміст дисертації узгоджується з положеннями національних стратегічних документів і державних програм. Дисертаційне дослідження виконано відповідно до Дисертацію виконано відповідно до Стратегії національної безпеки України (Указ Президента України від 14 вересня 2020

року № 392/2020), Стратегії економічної безпеки України на період до 2025 року (Указ Президента України від 11 серпня 2021 року № 347/2021), Комплексного стратегічного плану реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони України на 2023 – 2027 роки (Указ Президента України від 11 травня 2023 року № 273/2023), а також позицій Кіотської декларації щодо розширення можливостей попередження злочинів, кримінального правосуддя та верховенства права (Чотирнадцятий Конгрес ООН із запобігання злочинності та кримінального судочинства, Кіото, Японія, 2021 р.). Робота відповідає Тематиці наукових досліджень і науково-технічних (експериментальних) розробок на 2020–2024 роки (наказ МВС України від 11 червня 2020 року № 454), Основним напрямом наукових досліджень Національної академії внутрішніх справ на 2021–2024 роки (рішення Вченої ради від 21 грудня 2020 року, протокол № 23).

Тему дисертації затверджено на засіданні Вченої ради Національної академії внутрішніх справ від 29 листопада 2022 р. (протокол № 15) та включено до Переліку тем дисертаційних досліджень Національної академії правових наук України (№ 1256, 2022 р.).

Результати дисертаційного дослідження отримали наукове визнання через публікацію десяти праць, серед яких п'ять наукових статей у фахових виданнях, включених до переліку МОН України з юридичних наук, а також п'ять тез доповідей на науково-практичних заходах. Вказані публікації засвідчують наукову новизну, актуальність та практичну значущість обраної тематики.

Новизна представлених теоретичних та/або експериментальних результатів проведених здобувачем досліджень, повнота викладу в опублікованих працях. Дисертаційне дослідження за своїм змістом і науковим характером є одним із перших в Україні комплексних досліджень теоретичних і практичних засад розслідування підроблення документів, які подаються для проведення державної реєстрації юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців, в умовах сучасного стану кримінального процесуального законодавства та правозастосовної практики. У роботі обґрунтовано низку нових концептуальних положень, висновків і рекомендацій, зокрема:

вперше:

– на підставі узагальнення практики діяльності правоохоронних органів розроблені основи розслідування підроблення документів, які подаються для проведення державної реєстрації юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців, що включає у себе криміналістичну характеристику кримінального правопорушення, передбаченого ст. 205-1 КК України, а також практичні рекомендації щодо організації початкового етапу розслідування, тактики проведення окремих слідчих (розшукових) дій, основних заходів забезпечення кримінального провадження, а також використання спеціальних знань, як засобу оптимізації діяльності правоохоронних органів України;

– систематизовано типові слідчі ситуації, які формуються залежно від:

1) встановленої вихідної інформації і внесення відомостей до ЄРДР;

2) інформаційних джерел; 3) ставлення до вини; 4) співпраці підозрюваного зі слідством; 5) ролі особи в механізмі протиправної діяльності, а також запропоновані напрями розслідування й алгоритми проведення процесуальних дій, характерних для кожного етапу в різних слідчих ситуаціях.

До концептуальних напрацювань, що заслуговують на увагу, належать уточнення щодо: змісту, структурних елементів криміналістичної характеристики підроблення документів, які подаються для проведення державної реєстрації юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців та зв'язки між ними, які включають у себе: предмет протиправного посягання; способи вчинення; слідова картина; відомості про особу правопорушника і слугують основою всебічного, повного та об'єктивного розв'язання тактичних завдань розслідування; процесуальних підходів та криміналістичного забезпечення проведення огляду та обшуку, як основних слідчих (розшукових) дій під час розслідування підроблення документів, які подаються для проведення державної реєстрації юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців, за допомогою яких отримуються доказова інформація щодо досудового розслідування вказаних кримінальних правопорушень.

У межах дисертації окреслено перспективні напрями подальших наукових пошуків, зокрема:

– характеристика способів вчинення дій передбачених ст. 205-1 КК України: внесення в документи, які відповідно до закону подаються для проведення державної реєстрації юридичної особи або фізичної особи – підприємця, завідомо неправдивих відомостей; умисне подання для проведення реєстрації юридичної особи або фізичної особи – підприємця документів, які містять завідомо неправдиві відомості; складання документів державної реєстрації юридичної особи або фізичної особи – підприємця; видача неправдивих документів, що посвідчують державну реєстрацію юридичної особи або фізичної особи – підприємця;

– перелік обставин, які необхідно встановити на початковому етапі розслідування підроблення документів, які подаються для проведення державної реєстрації юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців і характеризують: 1) суб'єкта господарювання; посадових осіб, засновників (адреси реєстрації; наявність пояснення посадових осіб, засновників; реєстраційні дії, які була проведена шляхом підроблення документів; зміст фактичних дій, виконуваних особою; зв'язки дій службової особи з використанням службового становища; причинний зв'язок між діями та шкідливими наслідками; епізодичність, систематичність кримінальних правопорушень; зв'язок з ухиленням від сплати податків; характеристики особи підозрюваного (-их) тощо; 2) розмір шкоди, завданої кримінальним правопорушенням; 3) виявлення та закріплення слідів кримінального правопорушення (матеріальних, ідеальних, цифрових); 4) встановлення зв'язків з іншими правопорушеннями (всіма епізодами протиправної діяльності, ознаками споріднених і супутніх кримінальних правопорушень).

Результати дисертаційного дослідження опубліковано у фахових наукових виданнях України та апробовано на науково-практичних конференціях. Публікації відповідають предмету дослідження, сприяють розв'язанню поставлених у дисертації завдань і мають високий ступінь прикладної значущості.

Таким чином, дисертація Хижного Богдана Віталійовича виконана на високому науково-методичному рівні, містить низку теоретичних і практичних новацій, відповідає вимогам до дисертацій на здобуття ступеня доктора філософії, а її основні положення є логічно послідовними, аргументованими та такими, що мають вагоме практичне значення в умовах сучасної кримінологічної політики України.

Наукова обґрунтованість отриманих результатів, наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Обґрунтованість результатів дослідження, положень та висновків дисертаційної роботи Хижного Богдана Віталійовича не викликають жодних зауважень. Вони логічно витікають із тексту дисертаційного дослідження та базуються на власних судженнях автора, зібраних матеріалах, їх аналізі та узагальненні.

Емпіричну основу дослідження сформовано на підставі аналізу 178 кримінальних проваджень, розглянутих судами у 2019–2025 роках у різних регіонах України, а також узагальнених результатів анкетування 143 детективів Бюро економічної безпеки України та 75 прокурорів, зокрема у: Київській, Житомирській, Хмельницькій, Львівській, Одеській, Харківській областях і містах Києві; статистичні й аналітичні дані Офісу Генерального прокурора України, МВС України, Бюро економічної безпеки, Державної судової адміністрації України; матеріали Державної фіскальної служби України, Міністерства фінансів України, Державної служби фінансового моніторингу України (Держфінмоніторингу), Агентства з розшуку та менеджменту активів (АРМА), а також багаторічний досвіду роботи автора в правоохоронній сфері.

Рівень виконання поставленого наукового завдання, оволодіння здобувачем методологією наукової діяльності. Застосування належного методологічного підходу (комплекс загальнонаукових і спеціальних методів наукового пізнання) забезпечило наукову обґрунтованість, системність і достовірність отриманих результатів. Зокрема, під час дослідження застосовувалися як загальнонаукові методи: спостереження, опису, порівняння, класифікації з метою встановлення закономірностей, що характеризують досліджуваний вид протиправної діяльності та особливості досудового розслідування подібних проваджень, так і спеціальні методи, зокрема, історико-правовий – під час вивчення наукових робіт, поглядів учених на окремі проблемні питання предмета дослідження, а також висвітлення генези ключових етапів розвитку розслідування вказаної категорії кримінальних правопорушень (підрозділ 1.1); системно-структурний – для формування структури криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень щодо підроблення документів, які подаються

для проведення державної реєстрації юридичної особи та фізичних осіб – підприємців (підрозділ 1.2); системний – з метою визначення типових слідчих ситуацій початкового етапу розслідування та дій слідчого щодо їх вирішення (підрозділ 2.2, розділ 3); статистичний – під час опрацювання показників, які характеризують результати розслідування підроблення документів, які подаються для проведення державної реєстрації юридичної особи та фізичних осіб – підприємців (розділи 1–3); соціологічний, зокрема спостереження, інтерв'ювання та анкетування, використовувався для систематизації результатів опитування працівників правоохоронних органів, а також опрацювання матеріалів кримінальних проваджень, слідчої та судової практики (розділи 1–3). Застосування цих та інших методів пізнання відбувалося у їх комплексному поєднанні, що сприяло всебічному дослідженню проблеми, формуванню аргументованих теоретичних узагальнень і виробленню практично орієнтованих рекомендацій.

Теоретичне і практичне значення результатів дослідження. Сформульовані і аргументовані у дисертації теоретичні положення, висновки, пропозиції та рекомендації можуть бути використані у:

– практичній діяльності органів досудового розслідування – у процесі розроблення та вдосконалення відомчих нормативно-правових актів, методичних розробок з питань розслідування кримінальних правопорушень щодо підроблення документів, які подаються для проведення державної реєстрації юридичної особи та фізичних осіб – підприємців, а також під час проведення занять у системі службової підготовки слідчих підрозділів (акт ГСУ НП України від 03.05.2024 року № 63797-2024);

– освітньому процесі – для підготовки лекцій, посібників, методичних рекомендацій, тестових завдань і дидактичних матеріалів з криміналістики, кримінального права, кримінального процесуального права, оперативно-розшукової діяльності, а також при проведенні різних видів занять із відповідних дисциплін у процесі підготовки бакалаврів та магістрів за спеціальністю 081 «Право» та в системі підвищення кваліфікації працівників системи МВС України (акт Національної академії внутрішніх справ від 17 квітня 2024 року № 51-нд);

– науково-дослідній роботі – для подальшого дослідження проблем та розроблення криміналістичних положень і рекомендацій з питань розслідування кримінальних правопорушень щодо підроблення документів, які подаються для проведення державної реєстрації юридичної особи та фізичних осіб – підприємців (акт Національної академії внутрішніх справ від 17 квітня 2024 року № 50-оп).

Оцінка змісту дисертації, її завершеності в цілому. Робота складається з анотації, переліку умовних позначень, вступу, трьох розділів, що містять дев'ять підрозділів, висновків, списку використаних джерел (208 найменувань на 22 сторінках) та п'яти додатків на 18 сторінках. Загальний обсяг дисертації становить 282 сторінки, з яких обсяг основного тексту – 227 сторінок.

У цілому дисертація являє собою системне, цілісне та комплексне дослідження, в якому відповідно до обраної мети і завдань здійснено теоретичне узагальнення й запропоновано нове вирішення наукового завдання. Усі розділи роботи логічно поєднані й відбивають головну, на думку рецензента, національно-правову ідею, а саме розслідування підроблення документів, які подаються для проведення державної реєстрації юридичної особи та фізичних осіб-підприємців.

Важливими є положення, які отримано автором, а саме: розроблений примірний план розслідування кримінального провадження за ст. 205-1 КК України який включає першочергові процесуальні дії (наприклад, огляд АІС «Податковий блок»; направлення запиту до відповідного органу ДПС з метою отримання інформації щодо складання податкової інформації відносно фіктивного підприємства; при відсутності складеної податкової інформації відносно фіктивного підприємства направити відповідний лист до ДПС з описом фіктивної підприємницької діяльності для ініціювання складання податкової інформації; вилучити інформацію про наявність договору оренди приміщення за яким знаходиться фіктивний СПД; здійснити тимчасовий доступ до документів з відділення Укрпошти, яке обслуговує адресу за якою знаходиться фіктивне підприємство; отримати інформацію про отримані/видані довіреності керівником, засновником фіктивного підприємства та ін.). Під час розслідування досліджуваних кримінальних правопорушень майже завжди проводиться огляд місця події (89,4 %). Місцем події під час огляду є: відкрита місцевість (30,6 %); публічно доступні місця (19,4 %); службові приміщення правоохоронних органів (31,8 %); автомобілі підозрюваних або інших осіб (в тому числі, службові) (18,2 %).

Обшук проводиться для виявлення речей і документів, визнання їх доказами, використання в процесі доказування, а також слугуватимуть в подальшому для розшуку майна підозрюваного з метою накладання арешту, проведення інших процесуальних дій. Сліди підроблення здебільшого відображаються в документах, насамперед щодо створення СПД; відкриття банківських рахунків, депозитів, кредитів; купівлі-продажу нерухомого майна (в тому числі шляхом видання/отримання довіреностей на його управління без можливості продажу); купівлі цінних паперів, часток статутних капіталів (резидентів, нерезидентів), а тому на початковому етапі розслідування, передусім у випадках, коли первинна інформація отримана оперативним шляхом, важливим є їх виявлення та вилучення. Не проведення обшуку може надати змогу особам, які вчинили підроблення приховати, змінити або їх знищити.

Важливим є те, що автором встановлено, що у ході досудового розслідування підроблення документів, які подаються для проведення державної реєстрації юридичної особи та фізичних осіб – підприємців детектив взаємодіє з оперативно-розшуковим, експертними й інформаційно-аналітичними підрозділами (100 %), контрольно-ревізійними управліннями (відділами) (75 %), Державною податковою службою України, Державною

службою фінансового моніторингу України, Міністерством юстиції України (90 %) за процесуальними і непроцесуальними формами. Обрання форми взаємодії зумовлене характером слідчої ситуації, безпосередньо залежить від детектива й реалізується за його ініціативою та під особистим процесуальним контролем.

Використання спеціальних знань під час розслідування підроблення документів, які подаються для проведення державної реєстрації юридичної особи та фізичних осіб – підприємців здійснюється у двох основних формах: 1) залучення до кримінального провадження спеціалістів (податківців, бухгалтерів, аудиторів, ревізорів та ін.) для отримання необхідних консультацій, зокрема щодо: технології ухилення від сплати податків, механізму реєстрації СПД, у тому числі й фіктивних, безготівкових електронних розрахунків і здійснення платежів банківськими платіжними засобами; документообігу бухгалтерських операцій як у фінансово-кредитній сфері, так і щодо конкретного суб'єкта господарювання; технологій електрозв'язку, зокрема здійснення комп'ютерних операцій; 2) призначення та проведення судових експертиз: економічної, почеркознавчої та технічної документів, комп'ютерної техніки та програмних продуктів та ін.

Проведене здобувачем дослідження є завершеним, його вивчення дозволяє зробити висновок про належний рівень проведеного дослідження, за результатами котрого сформовані теоретичні положення, пропозиції до законодавства, практичні рекомендації, що розкривають зміст предмету дослідження.

Рекомендації щодо подальшого використання результатів дисертації в практиці. Отримані Хижним Богданом Віталійовичем результати дисертаційного дослідження щодо розслідування підроблення документів, які подаються для проведення державної реєстрації юридичної особи та фізичних осіб-підприємців рекомендуються для використання у діяльності закладів вищої освіти, в науково-дослідних розробках установ й організацій, дослідниками при написанні статей та монографій, плануванні досліджень за даним напрямом.

Зауваження щодо оформлення та змісту дисертації, запитання до здобувача. Загалом позитивно оцінюючи наукову роботу Б.В. Хижного, необхідно звернути увагу на деякі положення, що могли б слугувати предметом подальших наукових досліджень або дискусії під час публічного захисту:

1. Серед заявлених у вступі методів дослідження не зазначено порівняльно-правовий метод, а зміст роботи не містить системного аналізу зарубіжного досвіду розслідування підроблення реєстраційних документів і протидії використанню фіктивних суб'єктів господарювання. Зважаючи на транснаціональний характер сучасних схем ухилення від сплати податків і легалізації доходів, звернення до релевантного зарубіжного досвіду та практики міжнародного співробітництва під час досудового розслідування могло б посилити аргументацію та повноту дослідження.

2. Потребує уточнення співвідношення різних форм використання спеціальних знань. У роботі поряд із судовими експертизами (економічною, почеркознавчою, технічною експертизою документів, експертизою комп'ютерної техніки) розглядаються ревізії та перевірки. Бажано чіткіше розмежувати випадки, коли відповідні питання мають вирішуватися шляхом призначення судової експертизи, а коли – проведення ревізії (перевірки), аби уникнути ризику їх взаємної підміни у доказуванні. Доцільно також, з урахуванням зафіксованого у роботі дефіциту спеціальних знань у частини практичних працівників, докладніше опрацювати рекомендації щодо залучення спеціаліста до підготовки й проведення допиту та до формулювання питань експертові. Бажано також навести орієнтовний перелік питань, що ставляться перед експертом під час призначення економічної експертизи у цій категорії проваджень. Це підвищило б методичну цінність відповідного підрозділу для практичних працівників.

3. Потребує додаткового пояснення методика формування емпіричної бази. З огляду на наведену у вступі статистику (порівняно незначну абсолютну кількість облікованих правопорушень в окремі роки та середню частку проваджень, направлених до суду з обвинувальним актом), бажано уточнити критерії відбору 178 кримінальних проваджень, їх співвідношення із судовою практикою, відображеною в Єдиному державному реєстрі судових рішень, а також обґрунтувати репрезентативність вибірки для формулювання узагальнень загальнонаціонального рівня. Доцільно також пояснити співвідношення між кількістю опрацьованих проваджень і наведеними статистичними показниками за відповідні роки. Це сприятиме коректній інтерпретації одержаних узагальнень; бажано також зазначити, за який період і в яких регіонах здійснювалося анкетування практичних працівників.

Такі зауваження і побажання, зрозуміло, не вичерпують полеміки й щодо інших положень і висновків дисертантки, яка, очевидно, буде продовжена під час захисту. Вони носять локальний, переважно дискусійний характер і, в цілому, не впливають на позитивну оцінку дисертаційного дослідження.

Відсутність порушень академічної доброчесності. У ході вивчення як дисертаційного дослідження, так і наукових публікацій, фактів порушень академічної доброчесності не виявлено. Дисертаційна робота Хижного Богдана Віталійовича є оригінальною, самостійно виконаною науковою працею.

Висновок про відповідність дисертації встановленим вимогам

1. Дисертаційна робота Хижного Богдана Віталійовича на тему «Розслідування підроблення документів, які подаються для проведення державної реєстрації юридичної особи та фізичних осіб-підприємців», подана на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право», є комплексним, цілісним, завершеним науковим дослідженням, в якому узагальнено та розв'язано комплексне науково-прикладне завдання розслідування підроблення документів, які подаються для проведення

державної реєстрації юридичної особи та фізичних осіб-підприємців з розробленням пропозицій і рекомендацій, спрямованих на удосконалення практики діяльності уповноважених правоохоронних органів й громадськості.

2. Дисертація «Розслідування підроблення документів, які подаються для проведення державної реєстрації юридичної особи та фізичних осіб-підприємців» за актуальністю, ступенем наукової новизни, обґрунтованістю, науковою та практичною значимістю здобутих результатів відповідає спеціальності 081 – Право та вимогам «Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах)», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23 серпня 2016 р. № 261 (із змінами), наказу МОН України № 40 від 12.01.2017 р. «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації» (зі змінами) і «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії» (Постанова Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44), а її автор – **Хижний Богдан Віталійович заслуговує на присудження ступеня доктора філософії з галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право».**

Рецензент:

**Завідувач кафедри
криміналістики та судової медицини
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент**

Андрій АНТОЩУК

